

стаття для студента не лише засобом професійного становлення, кар'єрного зростання, а й основою збагачення особистісного досвіду. Знання, отриманні студентами під час навчання, повинні бути ґрунтовними та знайти реалізацію у практичній педагогічній діяльності навчання, виховання тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Большой психологический словарь / [сост. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зінченко]. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с.
2. Новейший философский словарь / [сост. А. А. Грицанов]. – Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
3. Оксфордский толковый словарь по психологии / [ред. А. Ребера]. - 2002. – 588 с.
4. Плиско К. М. Принципи, методи й форми навчання української мови: теоретичний аспект / К. М. Плиско. – Х. : Основа, 1995. – 240 с.
5. Штофф В. А. Моделирование и философия / В. А. Штофф. – М. : Наука, 1966. – 218 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Іващенко Оксана Алімівна – доцент кафедри іноземних мов та технічного перекладу Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля.

Коло наукових інтересів: проблеми формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби.

АДАПТАЦІЯ ДО НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Альона КАЛАШНІКОВА (Кіровоград)

У статті розглядаються підходи до дослідження феномену адаптації. Розкрито сутність поняття адаптації до навчально-пізнавальної діяльності студентів. Проаналізовано співвідношення між дидактичною та адаптацією до навчально-пізнавальної діяльності першокурсників.

В статті рассматриваются подходы к исследованию феномена адаптации. Раскрыто сущность понятия адаптации к учебно-познавательной деятельности. Проанализировано соотношение между дидактической и адаптацией к учебно-познавательной деятельностью первокурсников.

Ключові слова: адаптація, адаптаційні процеси, дидактична адаптація, адаптація до навчально-пізнавальної діяльності, зовнішні та внутрішні складові процесу адаптації до навчально-пізнавальної діяльності, структурні елементи загального адаптаційного процесу.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в Україні зумовлюють необхідність удосконалення професійної підготовки спеціалістів, які мають працювати в системі «людина-техніка».

В умовах суспільних трансформацій та входження України до європейського освітнього простору адаптація курсантів – майбутніх диспетчерів до навчально-пізнавальної діяльності в процесі професійної підготовки має ґрунтуватися на особистісно-орієнтованому підході [1]. Як засвідчує життя, зміст вищої освіти в Україні орієнтується на зростання ролі особистості студента, розвиток його професійних,

особистісних та соціальних якостей, підвищення активності, створення умов адаптації до навчально-пізнавальної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій показав існування теоретичних передумов для успішного обґрунтування системи педагогічних умов, що сприятимуть адаптації майбутніх диспетчерів до навчально-пізнавальної діяльності у вищому навчальному закладі.

Поняття «адаптація» – одне з ключових у дослідженні живого організму, оскільки саме механізми адаптації, вироблені внаслідок тривалої еволюції, забезпечують можливість існування організму в мінливих умовах середовища.

Термін «адаптація» (від лат. *adaptatio* – пристосовую) відноситься до загальнонаукових понять. Він виник у ХІХ столітті й продовжує бути одним із центральних понять біології. Поступово ним стали користуватися в контексті вивчення особистості та її діяльності.

На сучасному етапі поняття адаптація широко використовується не тільки в медицині й природних, але і в суспільних науках та в педагогіці й психології. Пояснюється цей факт тим, що адаптаційні процеси торкаються всіх рівнів організму: від молекулярної до психічної організації особистості та регуляції її діяльності.

Детальний аналіз еволюції визначень адаптації [7] дозволяє констатувати значну варіативність і навіть суперечливість у поясненні науковцями сутності цього феномену. Ймовірно, цей факт пояснюється використанням терміну в різних галузях дослідження (соціальна, біологічна, психофізіологічна адаптація тощо), специфікою задач досліджень та різноманітністю підходів.

Розуміння сутності адаптації змінювалося під впливом тенденцій розвитку науки та актуальних проблем, що хвилювали людство в різні історичні періоди.

Аналіз літературних джерел дозволяє виділити декілька підходів до дослідження адаптації. Перший пов'язаний з медико-психологічними компонентами адаптації в різноманітних стресових умовах, де на перший план виходять внутрішньоособистісні процеси. Адаптація в рамках цього підходу вивчається поза контекстом конкретної предметної та професійної діяльності, на якій відображаються несприятливі впливи стресогенної ситуації.

Другий напрямок досліджень феномену адаптації пов'язаний з психофізіологічним описом функціонування окремих органів (систем органів) і психічних процесів, які вони забезпечують, за умови змін в оточуючому соціально-професійному середовищі (високе навантаження, шумовий фон під час реалізації професійної діяльності тощо). В рамках цього підходу адаптація виступає як процес рівноваги, перебудови

різних психофізіологічних систем організму, спрямований на досягнення й підтримку внутрішнього гомеостазу.

До третього напрямку відносяться роботи по комплексному вивченню психічних та функціональних станів людини в трудовій діяльності. Адаптація розглядається як взаємодія “субсистемних” і “метасистемних” суперечностей, що існують як поза, так і всередині людини (Б. Ф. Ломов).

Поруч із вивченням адаптації в контексті її зв'язку з діяльністю, можна виділити роботи, які присвячені проблемі загальної «адаптації до життя» (Л. І. Анциферова, К. А. Абульханова-Славська, А. А. Кронік). Найбільш дослідженою є проблема «шкільної адаптації» (Т. В. Азарова, І. І. Бойко, І. В. Дубровіна, Н. М. Захарова, Н. Г. Лусканова, І. І. Цимбал та інші), яка розглядається в контексті шкільної дезадаптації (І. В. Крук, Л. П. Пономаренко).

Поруч із «шкільною адаптацією» науковців цікавить проблема входження особистості до професійної діяльності на етапі її засвоєння. У цьому ракурсі найчастіше розглядаються дослідження особливостей професійно-педагогічної адаптації (В. М. Дугінець, Л. В. Зданевич, Н. А. Ісаєва, С. Т. Крягжде, Г. І. Насирова, І. А. Сазонова, В. І. Слободчиков, Л. С. Шубіна). Зокрема, Л. Ф. Бенедиктовою вивчається проблема взаємозв'язку адаптації особистості студента до вищого навчального закладу та його педагогічної діяльності в школі. З. Ф. Есарева висвітлює значення відповідного рівня стосунків викладачів та студентів у процесі адаптації.

Заслуговують на увагу роботи, у котрих йдеться про адаптацію випускників вищих навчальних закладів до умов праці в школі (О. Г. Мороз, С. В. Овдей, М. І. Педаяс, В. А. Семиченко, В. О. Сластьонін, Л. С. Шубіна) та професійну адаптацію молодих учителів (Я. В. Абсалямова, О. Г. Солодухова, Л. П. Хахула, Н. О. Чайкіна). Цими вченими доведено, що адаптація не тільки передбачає активність самої особистості, але й супроводжується відповідними особистісними змінами. Тому позитивний досвід адаптації, якого набувають студенти під час навчання у педагогічному закладі, сприяє більш оптимальному вирішенню особистісних проблем і допомагає в майбутній самостійній професійній діяльності.

У науковій педагогічній та психологічній літературі представлені праці з питань адаптації до умов навчання у вищих навчальних закладах. Д. А. Андреєвою, Л. П. Буєвою, В. В. Васильєвим, О. Б. Плотниковою, П. О. Просецьким, С. І. Селіверстовим, Г. І. Царегородцевим, В. С. Штифураком визначено теоретичні основи процесу адаптації особистості, виявлено його характеристики, встановлено залежність між процесами адаптації та розвитком особистості.

Основна мета статті полягає в розкритті сутності поняття адаптації до навчально-пізнавальної діяльності та її співвідношення з дидактичною адаптацією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вступ до вищого навчального закладу – складний етап у процесі становлення особистості. Це пояснюється кардинальними змінами, що спостерігаються в режимі навчання особистості, соціальному оточенні, набутті нею нового соціального статусу, пошуку референтної групи, збільшенні обсягу самостійної роботи тощо.

Навчальний процес у вищому навчальному закладі – це складна система, у якій взаємодіють багато чинників. Головні з них – зміст навчання, освітня діяльність учених-педагогів та навчально-пізнавальна діяльність студентів. Успішність навчання студентів-першокурсників, на нашу думку, багато в чому, визначається швидкістю і ефективністю їх адаптації.

Аналіз академічної успішності першокурсників – майбутніх диспетчерів, які навчаються в Державній Льотній Академії України, засвідчив, що протягом вересня-жовтня у цієї категорії курсантів спостерігається низький рівень успішності та високий рівень тривожності й напруженості. Подібний стан речей курсанти пов'язують із навантаженнями; необхідністю швидко та успішно пристосовуватися до нового соціального середовища, окресленого межами єдиної професійної орієнтації; з руйнуванням сформованих установок, навичок, звичок, стереотипів, ціннісних орієнтацій; з недостатнім рівнем розвитку саморегуляції, а також специфічними вузівськими особливостями навчальної діяльності.

Якщо психологічні аспекти процесу адаптації достатньо висвітлені в науковій літературі (П. К. Анохін, П. О. Афанасьєв, Л. С. Виготський, І. С. Кон, О. М. Леонтєв, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн), то педагогічний аспект цієї проблеми в ракурсі підготовки майбутніх диспетчерів досліджений недостатньо. Відсутність у педагогіці й психології єдиної теорії адаптації ускладнює цілеспрямоване управління цим процесом і вимагає обґрунтування теоретичних основ та розробки системи педагогічних умов адаптації курсантів до навчально-пізнавальної діяльності. Важливість вивчення педагогічного аспекту адаптації пояснюється ще й тим, що адаптуватися до нових умов існування першокурсник може тільки за умови цілеспрямованого керівництва викладачами вищих навчальних закладів, які повинні по-новому будувати навчально-виховний процес, впроваджувати комплекс організаційно-педагогічних заходів з прискорення адаптації першокурсників до нових умов навчання. Проблема корекції та

педагогічної підтримки адаптації розкрита М. Р. Битановою, О. І. Золотовою.

Серед видів адаптації найбільш ґрунтовно вивчена соціальна адаптація студентів-першокурсників (Г. П. Левківська, В. Є. Сорочинська, Л. В. Штефан, В. С. Штифурак). Питання педагогічного її забезпечення досліджують М. П. Лукашевич, І. М. Мельникова, А. Г. Мороз.

Проблема ж адаптації до навчально-пізнавальної діяльності студентів розглядається епізодично. Аналіз наукових джерел дозволяє констатувати, що досить часто вона ототожнюється з дидактичною, що й обумовило більш детальний аналіз останньої.

Найбільш ґрунтовно дидактична адаптація студентів першого курсу досліджена О. Б. Плотніковою, яка розглядає її складним динамічним процесом входження студента в новий освітньо-дидактичний простір вищого навчального закладу, який зумовлюється як загальними особливостями вузівського навчання, так і специфікою вивчення певної навчальної дисципліни [5, 150]. Подібне бачення цього процесу демонструють російські вчені Д. О. Ловцов і В. В. Богорев, які під дидактичною адаптацією розуміють “цілеспрямований процес узгодженої взаємодії суб’єктів навчання з урахуванням їхніх можливостей і дидактичного середовища, що регулюється за допомогою спеціальних дидактичних засобів і методів окремих дидактик” [3, 26]. При цьому під дидактичним середовищем вони розуміють сукупність умов існування і розвитку суб’єктів освіти, що включають цілі, зміст, форми, методи, засоби навчання.

Українські дослідники І. Ляхова та О. Учитель дидактичну адаптацію розуміють як пристосування студентів до нової для них системи навчання [4].

Поруч із цим, існує думка В. В. Перетяцько, згідно якої однією із складових дидактичної адаптації є рівень інтелектуального розвитку студентів-першокурсників [6]. Подібні припущення ґрунтуються на основних положеннях теорії інтелектуального розвитку Ж. Піаже. За цією теорією, найбільш досконалою з психічних адаптацій вважається інтелект, що є найнеобхіднішим і найефективнішим засобом взаємодії суб’єкта з оточуючим світом, яка не обмежується безпосередніми і одномоментними контактами для досягнення завчасно визначених і стійких відносин. Розглядаючи інтелект з точки зору його адаптивної природи, Ж. Піаже визначає адаптацію як єдність протилежно спрямованих процесів: асиміляції та акомодатії. Асиміляція розуміється як включення нових об’єктів в існуючі схеми поведінки людини, а акомодатія – пристосування цих схем до визначеної ситуації. Процеси

асиміляції та акомодатії пов'язані між собою, проте в кожному конкретному випадку відбувається домінування якого-небудь із них.

На поєднання понять інтелекту та адаптації вказує О. Б. Плотнікова, О. І. Суїменко, які навіть використовують термін “інтелектуальна адаптація”, під якою розуміють процес формування у студента нового стилю пізнавально-репродуктивного мислення, яке зумовлюється фактором новизни і складності предметів, що вивчаються. Таке розуміння інтелектуальної адаптації дозволяє пояснити сутність ефективного процесу навчання студентів, що можливе лише за умови організованої системи знань, які має отримувати студент під час навчання у вищому навчальному закладі. Нові знання мають включатися в існуючу когнітивну систему особистості і допомагати їй свідомо адаптуватися до нових умов. Безсумнівно, процес засвоєння знань залежить від педагогічної майстерності викладачів.

Як бачимо, серед ряду аспектів дидактичної адаптації на перше місце виходить “оволодіння формами і методами навчання у вузі, вміннями й навичками самостійної розумової праці, вироблення навичок самоосвіти і самоконтролю” [2, 6]. Тобто, мова йде про домінування зовнішньої складової дидактичної адаптації.

Адаптація ж до навчально-пізнавальної діяльності першокурсників, хоча й передбачає взаємодію зовнішніх та внутрішніх складових, однак її результативність у першу чергу залежить від особистості першокурсника. До зовнішньої складової входять дидактичні засоби, принципи, методи та прийоми пояснення навчального матеріалу. Внутрішня ж складова пов'язана з домінуючими мотивами та рівнем інтелектуального розвитку особистості, її професійною ідентичністю, подоланням стереотипів навчання в школі, з умінням самоорганізуватися та самостійно працювати, з прагненням доводити розпочату справу до кінця та зайняти бажане статусне положення в групі. У результаті відбувається самоусвідомлення та саморозвиток особистості.

Досліджуючи адаптацію до навчально-пізнавальної діяльності студентів, ми виходимо з розуміння її як структурного елемента загального адаптаційного процесу, що зумовлюється специфікою пристосування студентів до навчально-виховної системи вищого навчального закладу і залежить від особливостей фахової підготовки.

Адаптацію до навчально-пізнавальної діяльності слід розглядати динамічним процесом, який характеризується біологічними, психологічними, соціальними та дидактичними аспектами, єдність яких набуває особливого значення в перші місяці навчання у вищому навчальному закладі.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Таким чином, адаптація – комплексний динамічний процес, який набуває суттєвого

значення в початковий період навчання в вищих навчальних закладах. Дидактична та адаптація до навчально-пізнавальної діяльності студентів здійснюється через взаємний вплив зовнішніх та внутрішніх складових. Дидактична адаптація передбачає домінування зовнішніх складників. Мова йде про своєрідність дидактичної системи вищої освіти. Адаптація ж до навчально-пізнавальної діяльності студентів-першокурсників ґрунтується на домінуванні внутрішніх складників, які в результаті сприяють саморозвитку та самовдосконаленню особистості.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці системи педагогічних умов, що сприятимуть адаптації майбутній диспетчерів до навчально-пізнавальної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бех І. Д. Виховання особистост / Іван Дмитрович Бех. – К., Либідь, 2003. – 280с.
2. Делікатний К. Г. Становлення студента: Питання адаптації випускника школи у вузі / Делікатний К. Г. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1983. – 48 с. (Серія «Педагогічна»; №6).
3. Ловцов Д. А. Адаптивна система індивідуального обучения / Д. А. Ловцов, В. В. Богорев // Педагогика. – 2001. - №6. – С.24-28.
4. Ляхова І. Використання системного аналізу процесу адаптації студентів-першокурсників / Ірина Ляхова, Олександр Учитель // Рідна школа. – 2001. - №1. – С.61-63.
5. Плотнікова О. Б. Дидактична адаптація студентів першого курсу вищого педагогічного закладу (на матеріалі вивчення іноземної мови): дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.09/ Плотнікова Олена Борисівна. – К., 2001. – 152с.
6. Перетятко В. В. Рівень інтелектуального розвитку як складова дидактичної адаптації студента-першокурсника університету /Перетятко Володимир Володимирович // Вісник Запорізького національного університету. -2010.- №2(13). – С.223-226
7. Реан А. А. Психология адаптации личности / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 479, [1] с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Калашнікова Альона Валентинівна – аспірантка Державної Льотної Академії України.

Коло наукових інтересів: адаптація до навчально-пізнавальної діяльності у курсантів-авіодиспетчерів.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.

Людмила КАЛАШНИКОВА (Кіровоград)

У статті формування просоціальної поведінки розглядається як керована соціалізація особистості, проаналізовані передумови розгляду питання щодо стадіальності становлення просоціальної поведінки в онтогенезі. Обґрунтовані та систематизовані психолого-педагогічні умови, що прискорюють процес формування суспільно корисної поведінки в молодшому шкільному віці.

В статтє формування просоціального поведєния рассматривается как управляемая социализация личности, проанализированы предпосылки рассмотрения вопроса о стадийности становления просоциального поведения в онтогенезе. Обоснованы и систематизированы психолого-педагогические условия,